

καὶ ἄλλως θεωροῦντες ὡς ἱερὸς νεκροῦς, ἅτε δὴ ψαυσθέντας ὑπὸ τοῦ θεοῦ, κατέλειπον ἀτάφους ἢ τοῦλάχιστον οὐδαμῶς συνέκαιον ἢ συνέθαπτον μετ' ἄλλων κατ' Εὐριπίδην (Ἰκετ. 935), ἔνθα ὁ Θησεύς ἀνακοινοῦται τῷ Ἀδράστῳ περὶ τοῦ κεραυνωθέντος Καπανέως· «ὄν Ζεὺς κεραυνῶ πυρπόλῳ καταιθαλοῖ, θεοὶ ζῶντ' ἀναρπάσαντες ἐς μυχοὺς χθονὸς αὐτοῖς τεθρίπποις εὐλογοῦσιν ἐμφανῶς». Αὐτόθι ὁ Θησεύς, ἀρχόμενος τῆς διαταγῆς «τὸν μὲν Διὸς πληγέντα Καπανέα πυρὶ—» προλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ Ἀδράστου διὰ τῆς ἐρωτήσεως «ἢ χωρὶς ἱερὸν ὡς νεκρὸν θάψαι θέλεις; καὶ ἀπαντᾷ καταφατικῶς, «ναί, τοὺς δὲ γ' ἄλλους πάντας ἐν μιᾷ πυρᾷ». Διὸ καὶ παρ' Ἀρτεμιδιῶρῳ σημειοῦται (Ὀνειρ. Β'. 9)· «οὐδεὶς γὰρ κεραυνωθείς ἀτιμὸς ἐστίν· ἔθεν γε καὶ ὡς θεὸς τιμᾶται», καὶ ἐπιφέρει ὅτι ἐθάπτοντο ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ τοῦ ἐνσκήψαντος κεραυνοῦ· «οὐ γὰρ οἱ κεραυνωθέντες μετατίθενται, ἀλλ' ἔπου ἂν ὑπὸ τοῦ πυρὸς καταληφθῶσιν, ἐνταῦθα θάπτονται». Ὡς τῶ ὄντι καὶ παρ' Εὐριπίδῃ (αὐτ. 937) θάπτεται καὶ αὐτὸς ὁ Καπανεύς· πρὸς τὴν ἐρώτησιν τοῦ Ἀδράστου, «ποῦ δῆτα θήσεις μνήμα τῷδε χωρίσας;» ἀπαντᾷ ὁ Θησεύς· «αὐτοῦ παρ' οἴκου τούσδε συμπήξας τάφον». Τούναντίον δὲ περὶ τοῦ ἀτάφου τούτων μαρτυρεῖ ὁ Πλούταρχος (Συμπ. Δ, 2, 3)· «πάντων δὲ θαυμασιώτατον ὁ πάντες ὡς ἔπος εἰπεῖν ἴσμεν, ὅτι τῶν ὑπὸ κεραυνοῦ διαφθαρέντων ἄσηπτα τὰ σώματα διαμένει· πολλοὶ γὰρ οὔτε καίουσιν οὔτε κατορύττουσιν, ἀλλ' ἔωσι περιφράξαντες ὥστε ὀρᾶσθαι τοὺς ἀσήπτους ἄει».

§ 21. Περὶ δὲ τῆς διαρκείας τοῦ πένθους μανθάνομεν ὅτι ἐν τοῖς διαφοροῖς τόποις ὑπῆρχον καὶ κατὰ τοῦτο διάφορα ἔθιμα. Οὕτως ἐν Σπάρτῃ περιωρίζετο τοῦτο εἰς δώδεκα ἡμέρας κατὰ διάταξιν τοῦ Λυκούργου (Πλουτ. Λυκ. 27), ὃς «χρόνον πένθους ὀλίγον προσώρισεν, ἡμέρας ἔνδεκα· τῇ δὲ δωδεκάτῃ θύσαντες ἔδει Δήμητρι λύειν τὸ πένθος». Ἐν Ἀργεὶ μετὰ ἓνα μῆνα κατὰ τὸν αὐτὸν (Κεφ. Ἑλλ. Κατ. 24) λέγοντα· «τοῖς ἀποβαλοῦσι τίνα τῶν συγγενῶν ἢ συνήθων ἔθος ἐστὶ μετὰ πένθος εὐθύς τῷ Ἀπόλλωνι θύειν, ἡμέραις δὲ ὕστερον τριάκοντα τῷ Ἑρμῇ—τοῦ δ' Ἀπόλλωνος τῷ ἀμφιπόλῳ κριθᾶς διδόντες λαμβάνουσι κρέας τοῦ ἱε-

ρείου και τὸ πῦρ ἀποσβέσαντες ὡς μεμιασμένον, παρ' ἐτέρων δ' ἐναυσόμενοι τοῦτο τὸ κρέας ὀπτῶσιν, ἔγκνισμα προσαγορεύοντες». Εἰ και διαμένει ἐνταῦθα ἀσαφές, πῶς ἐννοητέος ὁ χρόνος, μετὰ πένθος εὐθύς, ἀπὸ τῆς ἀποθέσεως τῶν πενθίμων ἱματίων, ἢ ἀπὸ τῆς ταφῆς, ἢ ἀπὸ τῶν ἐνάτων, βεβαίως ὁμως ἢ τελευταία θυσία ἢ ἐπὶ τῷ θανάτῳ προσφερομένη ἦν πάντως και ἢ τελευταία πράξις τῆς πενθίμου τελετῆς, ἧς πρότερον οὐδὲ τὰ ἐξωτερικὰ σημεῖα αὐτῆς ἀπετίθεντο. Ὡσαύτως και περὶ Ἀθηναίων ἀσφαλέστερον ὀρίζεται ἢ τριακοστῇ ὡς τελευταῖον ἄριον τοῦ πένθους· τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τῶν παρὰ Λυσία (π. Ἐρατ. φον. 14) λεγομένων ὑπὸ Εὐφιλήτου περὶ τῆς γυναικός· «ἔδοξε δέ μοι, ὦ ἄνδρες, ἐψιμυθιῶσθαι, τοῦ ἀδελφοῦ τεθνεῶτος οὕτω τριάκονθ' ἡμέρας». Κατὰ δὲ τὴν τριακοστὴν ταύτην ἡμέραν προσεφέρετο και νεκρικὴ θυσία, δι' ἧς τρόπον τινὰ συνεκλείετο ἐπισήμως οὗτος ὁ τοῦ πένθους χρόνος. Ὁ Πολυδεύκης (Α', 66) σημειοῖ· «ιδίως δὲ παρ' Ἀθηναίοις καλοῦνται τριακάδες ἐπὶ τῶν τετελευτηκότων». Ὁ δὲ Ἀρποκρατίων «τριακάς ἢ τριακοστὴ τοῦ μηνός· τοῖς τετελευτηκόσιν ἤγετο ἢ τριακάς ἡμέρα διὰ θανάτου και ἐλέγετο τριακάς ὡς Ὑπερίδης ἐν τῷ περὶ τοῦ Ἰππέως κλήρου δηλοῖ, ἐνικῶς τε και πληθυντικῶς τριακάδα και τριακάδας τὴν ἡμέραν καλῶν». Ἐκαλεῖτο δὲ και καθέδρα (Βοηκ. Ἀν. σ. 268)· «καθέδραι ὑποδοχαὶ ἀνθρώπων· τῇ τριακοστῇ γὰρ ἡμέρᾳ τοῦ ἀποθανόντος οἱ προσήκοντες ἅπαντες και ἀναγκαῖοι συνελθόντες κοινῇ ἐδείπνουν ἐπὶ τῷ ἀποθανόντι, και τοῦτο καθέδρα ἐκαλεῖτο». (Ἐὰν ὑπολογισώμεθα τὴν τριακοστὴν ἀπὸ τῶν ἐνάτων, ἢ τριακάς οὕτω συμπίπτει τῇ παρ' ἡμῖν μνήμῃ ἢ μνημοσύνῳ τοῦ τεσσαρακονθημέρου). Ἀλλὰ και ἀλλαχοῦ φαίνεται ὅτι τὸ πένθος διήρκει τοῦλάχιστον οὐχὶ ὑπὲρ τοὺς τέσσαρας ἢ πέντε μῆνας. Οὕτως ἐν Γαμβρείῳ τῆς Μυσίας ὁ νόμος διέταττε (Σ. Ἐπ. 3652) «ἐπιτελεῖν τὰ νόμιμα τοῖς ἀποικομένοις ἔσχατον ἐν τρισὶ μησίν, τῷ δὲ τετάρτῳ λύειν τὰ πένθη τοὺς ἄνδρας, τὰς δὲ γυναῖκας τῷ πέμπτῳ, και ἐξανίστασθαι ἐκ τῆς κηδείας και ἐκπορεύεσθαι τὰς γυναῖκας ἐπὶ τὰς ἐξόδους τὰς ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένας». Ἐν δὲ τῇ νήσῳ Κέφ ὀπῆρχεν ἰδιάζον ἔθος· οἱ μὲν ἄνδρες οὐδαμῶς ἐπένθουν, αἱ δὲ μητέρες

νέων ἐν ἔτος, ὡς σημειοῖ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός (Πολιτ. 9)· «ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ τοῖς τελευτῶσιν οὐδὲν ἐστὶ πένθος ἐν ἀνδράσι περὶ ἐσθῆτα ἢ κουράν, μητρὶ δὲ νέου τελευτήσαντος ἐνιαυτός».

§ 22. Ἐπὶ πᾶσιν ἀξιοσημείωτος ἐνταῦθα καὶ ἡ εὐσεβὴς καὶ εὐγνώμων τελετὴ τῆς ἐπιτείου νεκρικῆς θυσίας, ἣν οἱ Πλαταιεῖς προσέφερον ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος τοῖς παρὰ τὴν πόλιν αὐτῶν πεσοῦσι τῶν Ἑλλήνων, τῆς αἰμακουρίας, τῆς εὐλαβῶς διαφυλαττομένης ὑπὸ τῶν Πλαταιέων καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πλουτάρχου, ὡς οὗτος διηγεῖται (Ἄριστ. 21) λεπτομερῶς, ὅτι «γράφαντος Ἀριστείδου ψήφισμα Πλαταιεῖς ἀσύλους καὶ ἱεροὺς ἀφείσθαι τῷ θεῷ θύοντας ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος καὶ κυρωθέντος, «οἱ Πλαταιεῖς ὑπεδέξαντο τοῖς πεσοῦσι καὶ κειμένοις αὐτόθι τῶν Ἑλλήνων ἐναγίζειν καθ' ἕκαστον ἐνιαυτόν» καὶ τοῦτο μέχρι νῦν δρῶσι τοῦτον τὸν τρόπον· τοῦ Μαιμακτηριῶνος μηνός, ὅς ἐστι παρὰ Βοιωτοῖς Ἀλαλκομένιος, τῇ ἕκτῃ ἐπὶ δέκα πέμπουσι πομπήν, ἧς προηγεῖται ἅμ' ἡμέρα σαλπικτῆς, ἐγκελευόμενος τὸ πολεμικόν, ἔπονται δ' ἅμαξαι μυρρίνης μεστὰι καὶ στεφανωμάτων καὶ μέλας ταῦρος καὶ χυὰς οἴνου καὶ γάλακτος ἐν ἀμφορεῦσιν, ἐλαίου τε καὶ μύρου κρωσσοὺς νεανίσκοι κομίζοντες ἐλεύθεροι· δούλω γὰρ οὐδενὸς ἔξεστι τῶν περὶ τὴν διακονίαν ἐκείνην προσάψασθαι διὰ τὸ τοὺς ἀνδρας ἀποθανεῖν ὑπὲρ ἐλευθερίας. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τῶν Πλαταιέων ὁ ἄρχων, ᾧ τὸν ἄλλον χρόνον οὐδὲ θιγεῖν ἔξεστιν, οὐθ' ἑτέραν ἐσθῆτα πλὴν λευκῆς ἀναλαβεῖν, τότε χιτῶνα φοινικοῦν ἐνδεδυκῶς ἀράμενός τε ὑδρίαν ἀπὸ τοῦ γραμματοφυλακίου, ξιφῆρης ἐπὶ τοὺς τάφους προάγει διὰ μέσης τῆς πόλεως· εἶτα λαβὼν ὕδωρ ἀπὸ τῆς κρήνης, αὐτὸς ἀπολούει τὰς στήλας καὶ μύρω χρίει· καὶ τὸν ταῦρον εἰς τὴν πυρὰν σφάζας καὶ κατευξάμενος Διὶ καὶ Ἑρμῇ χθονίῳ, παρακαλεῖ τοὺς ἀγαθοὺς ἀνδρας τοὺς ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἀποθανόντας ἐπὶ τὸ δεῖπνον καὶ τὴν αἰμακουρίαν· ἔπειτα κρατῆρα κεράσας οἴνου καὶ χεάμενος, ἐπιλέγει, προπίνω τοῖς ἀγαθοῖς ἀνδράσι τοῖς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων ἀποθανοῦσιν».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΑΦΗΣ ΚΑΙ ΤΑΦΩΝ ἢ ΜΝΗΜΑΤΩΝ

§ 1. Ἐκρίναμεν κατάλληλον ἀποχωρίσαι τῆς προηγουμένης ἐκθέσεως τῶν νεκρικῶν ἐθίμων τὴν περὶ ταφῆς καὶ τάφων ἢ τύμβων καὶ μνημάτων ἢ σημάτων τὸ μὲν διὰ τὴν σπουδαιότητα τῆς ταφῆς, ἢ θεωρητέα ὡς τὸ κυριώτατον καὶ μέσον καὶ οἰονεὶ κεντρικὸν σημεῖον, εἰς ὃ περιστρέφοντο αἶ τε προοιμιώδεις ἐπικήδειοι τιμαὶ καὶ αἱ ἐπιλογικαὶ θυσίαι καὶ μνήμαι, τὸ δὲ διὰ τὴν δυσχέρειαν τοῦ ζητήματος, πῶς ἐτελοῦντο αἱ ταφαί, ἂν ἔκαιον μᾶλλον ἢ κατώρυττον τοὺς νεκρούς, τὸ δὲ διὰ τὸ πλῆθος τῶν εἰς αἰωνιότητα ἀποβλεπόντων συμβολικῶν σκευῶν καὶ ἄλλων τεχνικῶν κοσμημάτων τῶν διατηρηθέντων ὅσον ἐνῆν ἀσφαλέστερον ἐν τοῖς σπλάγχνοις τῆς γῆς καὶ ἀναδοθέντων ἐξ αὐτῶν ἐν καιροῖς εὐθέτοις, ἵνα χρησιμεύσωσιν ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχαιότητος ἀμέσως προελθόντα μαρτύρια τῆς εὐσεβείας καὶ εὐλαθείας τοῦ ἀρχαίου βίου, πρὸς ὃ καὶ ποικίλως ἐβασανίσθησαν καὶ ἐδοκιμάσθησαν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πάντοτε ἐκ συμφώνου ἡρμηνεύθησαν.

§ 2. Ἐν αὐτῇ τῇ ἀπωτάτῃ ἀρχαιότητι ἐπεκράτει ἡ δόξα ὅτι ἄταφος νεκρὸς οὐδαμῶς ἦν δεκτὸς ἐν τῇ αἰωνίᾳ αὐτοῦ κατοικίᾳ, τῷ Ἄδη, ἀλλ' ἐπλανᾶτο ταλαιπωρούμενος. Οὕτως ἡ σκιά τοῦ Πατρόκλου αἰτεῖται παρὰ τοῦ φίλου (Ἰλ. Ψ, 74)· «θάπτε με ὅτι τάχιστα, πύλας Ἄϊδαο περήσω· τῆλέ με εἰργουσι ψυχαί, εἶδωλα καμώντων, οὐδέ με μίσησθαι ὑπὲρ ποταμοῦ ἐῷσιν, ἀλλ'

αὐτως ἀλάλημαι ἀν' εὐρυφυλές "Αἶδος δῶν". Ἄλλ' εὐθύς ἐν-
ταῦθα ἀναφύεται τὸ ζήτημα, ἀν ἐγίνετο ἡ ταφή διὰ καύσεως ἢ
δι' ἀπλῆς ἐγχώσεως ἢ παραχώσεως. Καὶ ὅτι μὲν ἡ καύσις τῶν
νεκρῶν ἦν εὐχρηστος ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἤδη χρό-
νων, τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων, ἐνθα βλέπομεν
ὅτι τοῦλάχιστον πάντες οἱ πολυτίμητοι νεκροὶ καιόνται. Πρῶτον
ἐν τῷ λοιμῷ ἢ μᾶλλον τῇ θεομηνίᾳ καὶ θεοπέμπτῳ νόσῳ τοῦ
προοιμίου τῆς Ἰλιάδος (Α, 52) βλέπομεν ὅτι « αἰεὶ πυραὶ νεκύων
καιόντο θαμειαί » Ἄλλαχοῦ (Ἰλ. Η, 328) ὁ Νέστωρ προτρέπει
τοὺς Ἀχαιοὺς πρὸς καύσιν τῶν νεκρῶν « πολλοὶ γὰρ τεθνᾶσι
καρηχομῶντες Ἀχαιοί, τῶν νῦν αἷμα κελαινὸν εὐβρόσον ἀμφὶ
Σκάμανδρον ἐσκέδασ' ὀξύς Ἄρης, ψυχαὶ δ' Ἄιδός δε κατῆλθον·
τῷ σε χρῆ πόλεμον μὲν ἄμ' ἦοι παῦσαι Ἀχαιῶν, αὐτοὶ δ' ἀγρό-
μενοι κυκλήσομεν ἐνθάδε νεκροὺς βουσί καὶ ἡμιόνοισιν· αὐτὰρ
κατακόμεν αὐτοὺς τυτθὸν ἀποπρὸ νεῶν, ὡς κ' ὄστέα παισὶν ἕκα-
στος οἰκαδ' ἄγη, ὅτ' ἀν αὐτε νεώμεθα πατρίδα γαίαν· τύμβον
δ' ἄμφι πυρὴν ἕνα χεύομεν ἄκριτον ἐκ πεδίου » καὶ (430) ἐκτὸς
τῶν Τρῶων καιόντων τοὺς ἑαυτῶν καὶ οἱ Ἀχαιοὶ « νεκροὺς πυρ-
καίῃς ἐπενήνεον ἀχνύμενοι κῆρ' ἐν δὲ πυρὶ πρήσαντες ἔβαν κοί-
λας ἐπὶ νῆας ». Οὕτω καὶ οἱ Τρῶες τὸν Ἑκτορα (Ἰλ. Ω, 786)
« ἐν δὲ πυρῇ ὑπάτη νεκρὸν θέσαν, ἐν δ' ἔβαλον πῦρ ». Ὁ Ἀγα-
μέμνων ἐπιτρέπει τοῖς Τρωσὶ τὴν καύσιν τῶν ἰδίων αὐτῶν νεκρῶν
(Ἰλ. Η, 408) « ἀμφὶ δὲ νεκροῖσι κατακαίμεν οὔτι μεγαίρω·
οὐ γὰρ τις φειδῶ νεκύων κατατεθνηώτων γίγνεται, ἐπεὶ κε θάνωσι,
πυρὸς μειλισσέμεν ὄκα ». Πρὸς καύσιν τοῦ νεκροῦ περὶ σκευάζετο
ἐκ συσσωρευομένων ξύλων πυρά· οὕτω πρὸς καύσιν τοῦ Πατρό-
κλου (Ἰλ. Ψ, 163) « κηδεμόνες δὲ παρ' αὐθι μένον καὶ νῆσον
ὑλὴν· ποίησαν δὲ πυρὴν ἐκατόμπεδον ἐνθα καὶ ἐνθα, ἐν δὲ πυρῇ
ὑπάτη νεκρὸν θέσαν ἀχνύμενοι κῆρ ». Ἐἶτα ὁ νεκρὸς, κεχρισμένος
καὶ πολυτίμοις ἱματίοις κεκαλυμμένος, ἐξεφέρετο ἐπὶ φερέτρου
ὑπὸ φίλων τοῦ ἀποθανόντος, ὅτε ἐκρατεῖτο ἰδίως ἢ κεφαλῇ τοῦ
νεκροῦ, ὡς ὁ Ἀχιλλεὺς ἐκράτει τὴν τοῦ Πατρόκλου (Ἰλ. Ψ,
134) « ἐν δὲ μέσοισι φέρον Πάτροκλον ἐταῖροι· θριξὶ δὲ πάντα
νέκυν καταεῖνυον, ἃς ἐπέβαλλον κειρόμενοι· ὀπισθεν δὲ κάρη ἔχε

διος Ἀχιλλεύς ἀχνύμενος». Ἔϊτα ὁ νεκρὸς ἐτίθετο ἐπὶ τῆς ἀνα-
 πτομένης πυρᾶς καὶ ἐν τῇ πίστει ὅτι οἱ νεκροὶ ἐξηκολούθουν καὶ
 ἐν ἄδου τὰ προσφιλῆ αὐτοῖς ἔργα ἐρρίπτοντο εἰς τὰς φλόγας
 ὄπλα, ζῶα καὶ ὅτι ἄλλο ὁ νεκρὸς ἠγάπα ἐν τῷ βίῳ, ὡς καὶ
 κρωσσοὶ μέλιτος καὶ λίπους. Οὕτως ἐτίμησεν ὁ Ἀχιλλεύς τὸν
 νεκρὸν τοῦ φίλου (Ἰλ. Ψ, 166)· «πολλὰ δὲ ἴφια μῆλα καὶ εἰλί-
 ποδας ἔλικας βοῦς πρόσθε πυρῆς ἔδερόν τε καὶ ἄμφεπον· ἐκ δ' ἄρα
 πάντων δῆμον ἐλὼν ἐκάλυψε νέκυν μεγάλθυμος Ἀχιλλεύς ἐς πό-
 δας ἐκ κεφαλῆς, περὶ δὲ δρατὰ σώματα νῆει· ἐν δ' ἐτίθει μέλιτος
 καὶ ἀλείφατος ἀμφιφορῆας πρὸς λέχεα κλίνων· πίσυρας δ' ἐριαύ-
 χενας ἵππους ἐσσυμένως ἐνέβαλλε πυρῇ, μεγάλα στεναχίζων·
 ἐννέα τῶ γέ ἀνακτι τραπεζῆς κύνες ἦσαν· καὶ μὲν τῶν ἐνέβαλλε
 πυρῇ δύο δειροτομήσας· δώδεκα δὲ Τρώων μεγαθύμων υἱέας
 ἐσθλοῦς, χαλκῶ δηϊῶν· κακὰ δὲ φρεσὶ μῆδετο ἔργα! (πρὸς με-
 γιστην θλίψιν τοῦ ποιητοῦ) ἐν δὲ πυρὸς μένος ἔχε σιδήρεον,
 ὄφρα νέμοιτο». Καὶ αὐτὸν τὸν νεκρὸν τοῦ Ἀχιλλέως οὕτω καίου-
 σιν οἱ Ἀχαιοὶ (Ὀδ. Ω, 65)· «ὀκτωκαιδεκάτῃ δ' ἔδομεν πυρὶ,
 πολλὰ δὲ σ' ἀμφὶ μῆλα κατεκτάνομεν μάλα πίονα καὶ ἔλικας
 βοῦς· καίεο δ' ἐν τ' ἐσθῆτι θεῶν καὶ ἀλείφατι πολλῶ καὶ μέλιτι
 γλυκερῶ· — αὐτὰρ ἐπειδὴ σε φλόξ ἤνυσεν Ἥφαιστοιο, ἠῶθεν
 δὴ τοι λέγομεν λεῦκ' ὄστέα, φαίδιμ' Ἀχιλλεῦ μίγδα δὲ Πατρό-
 κλοιο Μενoitιάδαο θανόντος». Τὸ ἐνταῦθα ἀναφερόμενον λίπος
 ἔμελλε χρησιμεύειν πρὸς διατροφήν τῆς φλογὸς καὶ τὸ μέλι πι-
 θανῶς εἶχεν ἀλληγορικὴν σημασίαν, ἵνα σημαίνῃ τὴν μείλιξιν
 καὶ ἐξιλέωσιν τοῦ θανάτου. Μέχρις οὗ ἀπανθρακωθῆ ἢ πυρᾶ,
 εἰς τῶν φίλων ἀδιαλείπτως ἐβράντιζε τὴν φλόγα δι' οἴνου μετὰ
 γεγωνυίας προσφωνήσεως τοῦ νεκροῦ, καὶ ἐπὶ τέλους πάντες οἱ
 παρόντες ἀπεσβέννυον δι' οἴνου τὴν ἔτι καιομένην ἀνθρακιάν. Τὰ
 ὄστᾶ συνηθροίζοντο τότε ἐκ τῆς λοιπῆς τέφρας, ἐβράντιζοντο δι'
 οἴνου καὶ μύρου καὶ περιεβάλλοντο διὰ λίπους, ἵνα τὰ ὑπὸ τοῦ
 πυρὸς ἀποτιτανωθέντα ὄστᾶ προφυλάττωνται ἀπὸ τῆς παντελοῦς
 καταρρέυσεως καὶ ἔπειτα ἐνεκλείοντο εἰς φιάλην ἢ ὑδρίαν ἢ ἀμ-
 φορέα ἢ λάρνακα. Πολλὰ δὲ τούτων τῶν σκευῶν ἠδύναντο εἶναι
 καὶ χρυσᾶ· ἢ καθ' ὕπνου ἐπιφανείσα τῷ Ἀχιλλεῖ ψυχὴ τοῦ

Πατρόκλου αἰτεῖται παρ' αὐτοῦ (Ψ. 84)· «μὴ ἐμὰ σῶν ἀπάνευθε τιθῆμεναι ὅστέ', Ἀχιλλεῦ· ἀλλ' ὁμοῦ, ὡς ἐτρέφημεν, ἐν ὑμετέροισι δόμοισιν — ὡς δὲ καὶ ὅστέα νῶν ὁμῆ σορὸς ἀμφικαλύπτοι, χρύσεος ἀμφιφορεῦς, τόν τοι πόρε πότνια μήτηρ»· καὶ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς εὐχῆς (αὐτ. 250)· «πρῶτον μὲν κατὰ πυρκαϊὴν σθέσαν αἴθοπι οἴνω, ὅσσον ἐπὶ φλόξ ἤλθε, βαθεῖα δὲ κάππεσε τέφρῃ· κλαίοντες δ' ἐτάροιο ἐνηέος ὅστέα λευκὰ ἄλλεγον ἐς χρυσέην φιάλην καὶ δίπλακα δημόν· ἐν κλισίῃσι δὲ θέντες ἐανῶ λιτὶ κάλυψαν· τονύσαντο δὲ σῆμα, θεμειλιά τε προβάλλοντα ἀμφὶ πυρῆν· εἶθαρ δὲ χυτὴν ἐπεὶ γαῖαν ἔχευαν»· καὶ (Ὀδ. Ω, 72)· «ἤϊωθεν δὴ τοι λέγομεν λεύκ' ὅστέ', Ἀχιλλεῦ, οἴνω ἐν ἀκρήτῳ καὶ ἀλείφατι· δῶκε δὲ μήτηρ χρύσειον ἀμφιφορῆα — ἐν τῷ τοι κεῖται λεύκ' ὅστέα, φαίδιμ' Ἀχιλλεῦ, μίγδα δὲ Πατρόκλου Μενoitιάδαο θανόντος».

§ 3. Τινὲς μάλιστα τῶν νεωτέρων γλωσσολόγων διατείνονται ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ λέξις θάπτειν συγγενεῦει καὶ ἐτυμολογικῶς τῇ λέξει καίειν, ὡς συγγενῆς τῇ λέξει τέφρα (ἀλλὰ διὰ τί οὐχὶ καὶ ταῖς λέξεσι τύφος, τυφόν, τυφλός, τυφών, προυποτιθείσαις ῥῆμα τύφειν, θύπτειν = θάπτειν· τύφ-ος = τάφ-ος, καὶ ῥίζαν ἄρρητον θΥΦ ἢ θύπτ-;) Ταύτην τὴν ὑπὸ τινῶν προταθεῖσαν ἐτυμολογίαν, καθ' ἣν ἡ ῥίζα ταφ (ἐ-τάφ-ην) ἔμελλεν εἶναι ἴση τῇ σανσκριτικῇ tap = καίειν, καταπολεμεῖ καὶ ὁ G. Curtius ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἐτυμολογίᾳ αὐτοῦ (σ. 465), εἰ καὶ παραδέχεται τὴν ἐκ τῆς ῥίζης tap παραγωγὴν τῆς λέξεως τέφρα, σημειῶν τάδε· «ἡ ἐτυμολογία αὕτη, ἥπερ ἄλλως ἔμελλεν ἄριστα προσαρμοζέσθαι εἰς τὸ πανάρχαιον ἔθος τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν, ἐφαίνετο ἐπιστηριζομένη κυριώτατα ἐν τῷ γλωσσῆματι Ἡσυχίου· «ἄθραπτος, ἄκαυτος», ἀλλὰ διὰ τῆς προσθήκης «ἡ ἄκλαυστος· θάψαι γὰρ τὸ κλαῦσαι (ὡς φέρεται ἐν τοῖς χειρογράφοις) ὄλη ἢ εἰδησις ἀποβαίνει αἰνίγμα οὐδὲν ὠφελούν τοὺς ζητοῦντας ἐντεῦθεν τεκμήριον περὶ καύσεως μόνης· τὸ θάπτειν παρ' Ὀμήρῳ οὐσιωδῶς σημαίνει κηδεύειν, κατορύττειν, τὰ δὲ τάφος, ταφή καὶ ἰδίως τάφρος (ὄρυγμα) οὐδαμῶς ἀρμόζουσι πρὸς ἐκείνην τὴν σημασίαν τοῦ καίειν. Τουναντίον πολλῶν πιθανωτέρα καθίσταται ἡ ἐτυμο-

λογία ἢ ἐκ τῆς ρίζης dha, ἐξ ἧς τὸ dha-p ἔμελλεν εἶναι παρά-
γωγόν τι ἢ παρασχηματισμὸς (παράβαλε dhū-p, ἑλλ. τυφ.). Ἐν
τῇ σανσκριτικῇ ἡ ρίζα dha = τιθέναι ἔχει αἰτιατικὸν (causativum)
τὸ dhārajā-mi. Ἐκ τοῦ τιθέναι προκύπτει εὐκόλως ἡ ἔννοια τοῦ
περιέπειν, παρατιθέναι, ἐπιμελῶς περιάπτειν. Ἄφ' οὗ δὲ τὸ οὕτω
προελθὼν θαπ, θαφ, ταφ. ἔλαβεν ἅπαξ τὴν εἰδικὴν αὐτοῦ ἐφαρ-
μογὴν ἐπὶ τῆς παραθέσεως ἢ ἀποθέσεως τῶν νεκρῶν, εὐκόλως ἐν-
νοεῖται, πῶς ἡθύνата προελθεῖν ἐντεῦθεν ἡ παρασημασία τοῦ
ὀρύττειν καὶ ἐπομένως καὶ ἡ τάφ-ρ-ος». Καὶ ταῦτα μὲν οἱ δοκι-
μώτεροι τῶν νεωτέρων γλωσσολόγων καὶ ἐτυμολόγων περὶ τοῦ
θάπτειν ὡς ἐφαρμοσίμου ἢ μὴ ἐπὶ τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν.

§ 4. Φαίνεται ὁμως πιθανώτατον ὅτι ἡ καύσις τῶν νεκρῶν
περιωρίζετο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν καιροῖς πολέμων ἢ ὁμοίων
περιπτώσεων, οἷον ἐπιδημιῶν, ὅτε ἡ ἢ μεγάλη θνησιμότης ἀπή-
τει συντομωτέραν μέθοδον ταφῆς, ὡς ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τοῦ μεγά-
λου λοιμοῦ τοῦ ἐνσκήψαντος κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τοῦ πελοπον-
νησιακοῦ πολέμου. — ἡ ἢ ἀπὸ τῆς πατρίδος ἀπόστασις καταλ-
ηλότερον τρόπον μετακομιδῆς τῶν λειψάνων ἢ τῆς τέφρας τῶν
ὄστων τοῦ νεκροῦ εἰς τὰς χεῖρας τῶν συγγενῶν αὐτοῦ. Οὕτω παρ'
Αἰσχύλῳ (Ἄγαμ. 403) ὁ χορὸς, ἀναλογιζόμενος τὸ γενικὸν πέν-
θος τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τοσοῦτοις νεκροῖς πεσοῦσι περὶ τὴν Τροίαν,
λέγει, «οὓς μὲν γὰρ τις ἔπεμψεν οἶδεν, ἀντὶ δὲ φωτῶν τεύχη^α καὶ
σποδὸς εἰς ἐκάστου δόμους ἀφικνεῖται· ὁ χρυσαμοιβὸς δ' Ἄρης
σωμάτων καὶ ταλαντοσχος ἐν μάχῃ δορὸς πυρωθὲν ἐξ Ἰλίου φί-
λοισι πέμπει βαρὺ ψῆγμα δυσδάκρυτον, ἀντήνορος σποδοῦ γεμί-
ζων λέβητας εὐθέτους». Καὶ παρὰ Σοφοκλεῖ (Ἡλεκ. 113 κ. ἐ.
ἢ 1092 κ. ἐ.) πολλαχῶς ἐξαίρεται τοῦτο· ὁ μὲν κρυπτόμενος
ἀπὸ τῆς ἀδελφῆς Ὀρέστης, προσφέρων τὴν ἑαυτοῦ ὡς δῆθεν θα-
νόντος κόνιν, λέγει: «φέροντες αὐτοῦ σμικρὰ λείψαν' ἐν βραχεῖ
τεύχει θανόντος, ὡς ὄρας, κομίζομεν», καὶ «τόδ' ἄγγος ἴσθι σῶμα
τούκείνου στέγον»· ἡ δὲ Ἡλέκτρα πρὸς αὐτόν· «δὸς νῦν, πρὸς
θεῶν, εἶπερ τόδε κέκευθεν αὐτὸν τεῦχος, ἐς χεῖρας λαβεῖν ὅπως
ἑμαυτὴν καὶ γένος τὸ πᾶν ὁμοῦ ξὺν τῇδε κλαύσει· κάπωδύρωμαι
σποδῶ» καὶ, «ὦ φιλτάτου μνημεῖον ἀνθρώπων ἐμοὶ ψυχῆς Ὀρέ-

στου λοιπόν, ὡς σ' ἀπ' ἐλπίδων, οὐχ ὄνπερ ἐξέπεμπον, εἰσεδεξά-
 μην· νῦν μὲν γὰρ οὐδὲν ὄντα βαστάζω χεροῖν· δόμων δέ σ', ὦ
 παῖ, λαμπρὸν ἐξέπεμψ' ἐγώ· ὡς ὄφελον πάροιθεν ἐκλιπεῖν βίον,
 πρὶν εἰς ξένην σε γαῖαν ἐκπέμψαι, χεροῖν κλέψασα ταῖνδε, κάνα-
 σώσασθαι φόνου, ὅπως θανὼν ἔκτισο τῇ τόθ' ἡμέρα, τύμβου
 πατρῷου κοινὸν εἰληχῶς μέρος· νῦν δ' ἐκτὸς οἴκων κάπῃ γῆς ἄλ-
 λης φυγὰς κακὸς ἀπώλου σῆς κασιγνήτης δίχα· κοῦτ' ἐν φί-
 λαισι χερσὶν ἢ τάλαιν' ἐγὼ λουτροῖς σ' ἐκόσμησα, οὔτε παμφλέ-
 κτου πυρὸς ἀνειλόμην, ὡς εἰκός, ἄθλιον βάρος· ἀλλ' ἐν ξένησι
 χερσὶ κηδευθεῖς, τάλας, σμικρὸς προσήκεις ὄγκος ἐν σμικρῷ κύ-
 τει», ἐνθα ὑποδεικνύεται ἐν παρόδῳ καὶ ἡ διαφορὰ τῆς ἐνδῆμου
 ταφῆς, καθ' ἣν ἔμελλε θάπτεσθαι ἐν τύμβῳ ἴσως κοινῶ μετὰ
 τοῦ πατρὸς. Ὡσαύτως καὶ μεταγενέστερον οἱ Ἀχαιοί, καύσαντες
 τὸ σῶμα τοῦ ἐν Μεσσήνῃ δηλητηριασθέντος Φιλοποίμενος καὶ
 τὰ λείψανα συνθέντες εἰς ὑδρίαν, ἀνεζεύγνυσαν μετὰ πομπῆς
 κατὰ Πλούταρχον (Φιλοπ. 21)· «αὐτὴν δὲ τὴν ὑδρίαν, ὑπὸ
 πλήθους ταινιῶν τε καὶ στεφάνων μόλις ὀρωμένην, ἐκόμιζεν ὁ
 τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀχαιῶν παῖς Πολύβιος, καὶ περὶ αὐτὸν οἱ
 πρῶτοι τῶν Ἀχαιῶν — ἐκ δὲ τῶν διὰ μέσου πόλεων καὶ κωμῶν
 ἀπαντῶντες, ὡσπερ αὐτὸν ἀπὸ στρατείας ἐπανιόντα δεξιούμενοι,
 τῆς ὑδρίας ἐφήπτοντο καὶ συμπροῆγον εἰς Μεγάλην πόλιν».

§ 5. Ἐκτὸς τοιούτων ἐκτάκτων περιπτώσεων ἡ κατόρυξις
 ἢ ἔγχωσις τοῦ νεκροῦ θεωρητέα ὡς ὁ ἐπικρατέστερος τύπος τῆς
 ταφῆς ἐν τε τῇ μητροπόλει καὶ ταῖς ἀποικίαις, ἀλλ' οὐχὶ καὶ
 ἀποκλειστικός, διότι πρὸς ταύτῃ ἐπετρέπετο καὶ ἐτελεῖτο καὶ ἡ
 καύσις, ὡς ἐν τῇ παρὰ Διογένει τῷ Λαερτίῳ (Ε' 70) διαθήκη
 τοῦ περιπατητικοῦ Λύκωνος διατάσσεται· «περὶ δὲ τῆς ἐκφορᾶς
 καὶ καύσεως ἐπιμεληθήτωσαν Βούλων καὶ Καλλίνος μετὰ τῶν
 συνήθων, ὅπως μητ' ἀνελεύθερος γένηται μήτε περίεργος». Τὴν
 αὐτὴν συνύπαρξιν τῶν δύο τρόπων δεικνύει καὶ ἡ παρὰ Πλά-
 τωνα (Φαίδ. σ. 115) διαζευκτικὴ μνεία αὐτῶν· «ἵνα Κρίτων
 ῥᾶον φέρῃ καὶ μὴ ὄρων μου τὸ σῶμα ἢ καόμενον ἢ κατορυπτό-
 μενον ἀγανακτῆ ὑπὲρ ἐμοῦ ὡς δεινὰ ἄττα πάσχοντος». Ὑπὸ
 Χρυσίππου ἀναφέρεται παρ' Ἀθηναίῳ (Δ, 49) παράδειγμα φι-

λοχημάτου άνδρός, ὅστις ραψάμενος εἰς τινὰ χιτῶνα χρυσοῦς καὶ ἐνδύς αὐτὸν ἐπέσκηψε τοῖς οἰκείοις «θάψαι οὕτως μήτε καύσαντας μήτε θεραπεύσαντας». Καὶ ταῦτα μὲν ἀναμφισβητήτως ἐπὶ ἐνδήμου θανάτου καὶ καύσεως, ἐξ ὧν οὐδαμῶς ἀποχωριστέον οὐδὲ τὸ παρὰ Πλουτάρχῳ (Πῶς δεῖ π. ἀκ. 6) χωρίον τοῦ Ἀρχιλόχου περὶ τοῦ ἐν θαλάσῃ ἠφανισμένου ἀνδρός τῆς ἀδελφῆς, ἔνθα λέγει «μετριώτερον ἂν τὴν συμφορὰν ἐνεγκεῖν, εἰ κείνου κεφαλὴν καὶ χαριέντα μέλη Ἥφαιστος καθαροῖσιν ἐν εἵμασιν ἀμπεπονθήσῃ· ἄρα εἰ μὴ ἀπέθνησκεν ἐν θαλάσῃ, ἀλλ' ἀποθανὼν ἐκηδεύετο καὶ ἐκαίετο οἶκοι (παρὰ τὴν ἐναντίαν γνώμην τοῦ μακαρίτου Ἑρμάννου). Ἀλλὰ τὸ χωρίον τοῦ Ἰσαίου (π. Νικοστρ. κλ. 19), ἔνθα πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀναισχυντίας τοῦ Χαριάδου, θέλοντος κληρονομησαὶ τὸν Νικόστρατον, λέγεται· «ὅπου γὰρ τὸν αὐτὸν ποιησάμενον κληρονόμον οὐτ' ἀποθανόντα ἀνείλετο, οὐτ' ἔκαυσε, οὐτ' ὠστολόγησεν, ἀλλὰ πάντα τοῖς μηδὲν προσήκουσι παρήκε ποιῆσαι, πῶς οὐκ ἄνοσιώτατος εἶη; — «τὸ χωρίον τοῦτο ἀνακτέον εἰς τὰς ἐκτάκτους ἐξαφανίσεις τῶν νεκρῶν. Ὡσαύτως καὶ ἡ παράδοσις ὅτι ἡ κόνις τοῦ νεκροῦ τοῦ Σόλωνος κατακαυθέντος διεσπάρη ἐν Σαλαμῖνι, εἰ καὶ ἀμφιβάλλεται ὑπὸ Πλουτάρχου (Σόλ. 32) ὡς μυθώδης καὶ ἄτοπος, ἐν οἷς λέγει, «ἡ δὲ διασπορὰ κατακαυθέντος αὐτοῦ τῆς τέφρας περὶ τὴν Σαλαμίνα νῆσον διὰ τὴν ἀτοπίαν ἀπίθανος παντάπασι καὶ μυθώδης», ἀλλ' ὁμοίως ἀποδεικνύει μόνον τὴν ἔκτακτον ἐκτὸς τῆς γενεθλίου ἐστίας καῦσιν. Ὡσαύτως καὶ ἡ ἐν τῷ δήμῳ τῶν Συρακουσίων ταφὴ τοῦ Κορινθίου Τιμολέοντος μετὰ τὴν καῦσιν τοῦ νεκροῦ αὐτοῦ ἐπὶ κλίνης ἐπὶ τὴν πυρὰν τεθείσης καὶ ἡ προμνησθεῖσα ἐν Μεσσήνῃ καῦσις τοῦ νεκροῦ τοῦ Φοιλοποίμενος, οὗ τὰ λείψανα συνθέντες εἰς ὑδρίαν ἀνεκόμισαν κομπωδῶς εἰς Μεγαλόπολιν.

§ 6. Δύναται δὲ ἀποδειχθῆναι ἐπαρκῶς ὅτι ἡ ταφὴ ἢ κατόρυξις ἦν συνήθης κατὰ πάντας τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῆς Ἑλλάδος. Βεβαίως πρῶτον ἔλαβε τὴν ἀρχὴν ἐκ τῆς ὁμηρικῆς συμμίχτου συνηθείας τοῦ καίειν τὸν νεκρὸν καὶ ἔπειτα συναγεῖν τὴν τέφραν τῶν ὄστων εἰς ὑδρίαν καὶ ἐγκατορύττειν αὐτὴν μετὰ τούτων εἰς τὴν γῆν. Οὕτως εἶδομεν ὅτι ἡ καθ' ὕπνου ἐπιφανείσα

τῷ Ἀχιλλεῖ σκιά τοῦ ἀτάφου Πατρόκλου λέγει αὐτῷ (Ψ, 91)· «ὡς δὲ καὶ ὁστία νῶν ὁμῆ σαρὸς ἀμφικαλύπτοι, χρύσεος ἀμφιφορεύς, τόν τοι πόρε πότνια μήτηρ»· καὶ περὶ τῶν ὁστῶν τοῦ Ἑκτορος, λέγεται (Ω, 795)· «καὶ τάγε χρυσεῖην ἐς λάρνακα ὀηκαν ἐλόντες — αἶψα δ' ἄρ' ἐς κοίλην κάπετον (ὄρυγμα) θέσαν· αὐτὰρ ὑπερθεν πυκναῖσιν λάεσσι κατεστόρεσαν μεγάλοισιν· ῥίμφα δὲ σῆμ' ἔχευαν —, χεύαντες δὲ τὸ σῆμα πάλιν κίον»· καὶ περὶ Πατρόκλου εἰδομένον ὅτι ὁ φίλος Ἀχιλλεὺς ἀπεποιεῖτο πᾶσαν τιμὴν καὶ περιποίησιν, «πρὶν γ' ἐνὶ Πάτροκλον θέμεναι πυρὶ σῆμά τε χεῖραι» (Ψ, 45) καὶ ὅτι ἡ σκιά αὐτοῦ αἰτεῖται παρὰ τοῦ Ἀχιλλέως, «θάπτε με ὅτι τάχιστα», ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῆς ταφῆς περιγράφεται (Ψ, 255)· «τορνῶσαντο δὲ σῆμα θεμειλιά τε προβάλλοντο ἀμφὶ πυρὴν· εἶθαρ δὲ χυτὴν ἐπὶ γαίαν ἔχευαν»· Ὡσαύτως καὶ παρὰ Διονυσίῳ τῷ Ἀλικαρνασσεῖ συνδυάζονται ἀμφότερα (Ρ. Α'. Ε. 48)· «ἀλλ' ἐμέλλησαν αὐτὸν οἱ συγγενεῖς φαύλως πως καὶ ὡς ἓνα τῶν ἐπιτυχόντων ἐκκομίσαντες καίειν τε καὶ θάπτειν»· καί, ἐὰν παρὰ Πλάτωνι ὁ Σωκράτης ὁμιλῇ περὶ τούτων διαζευκτικῶς, «ἵνα μὴ Κρίτων ὄρων μου τὸ σῶμα κόμενον ἢ κατορυτόμενον ἀγανακτῆ ὑπὲρ ἐμοῦ», οὐδαμῶς ἔπεται ὅτι αἱ δύο πράξεις καὶ πραγματικῶς ἀπέκλειον ἀλλήλας, ἀλλ' ὅτι ὁ Κρίτων ἠδύνατο ἰδεῖν τὴν ἑτέραν μόνον, ἢ ἀγανακτεῖν μόνον ἐπὶ τῇ ἑτέρᾳ τούτων βλέπων ἀμφοτέρας. Ἀφ' ἑτέρου πάλιν γίνεται μνεῖα καὶ μόνῃς τῆς ταφῆς ἢ κατορύξεως. Οὕτως ἡ ὑπὸ Σόλωνος ἐν τῷ μνησθέντι νόμῳ ἀπαγόρευσις, «οὐδὲ συντιθέναι πλέον ἱματίων τριῶν», ἀναφέρεται προφανῶς εἰς τὴν κατορύξιν. Καὶ παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις ἑλλησι ἐρωτικοῖς συγγραφεῦσιν ἢ μυθιστοριογράφοις ἢ μνεῖα συγκαταφλέξεως καὶ ἐπικαύσεως πολλῆς ἐσθῆτος καὶ κόσμου οὐδαμῶς ἀποκλείει τὴν ἔννοιαν τῆς κατορύξεως. Οὕτω παρὰ μὲν Χαρίτωνι (Α, 6) ὁ Χαιρέας «ἐπεθύμει, εἰ δυνατὴν ἦν, πᾶσαν τὴν οὐσίαν συγκαταφλέξει τῇ γυναικί», καὶ ὁμοίως ἐκείνη κατετέθη εἰς τὸν τάφον, τὸ ὄρυγμα, ἄκαυστος, διὰ δὲ τῆς ἐπιθυμίας ἐκείνης ἐξεφράζετο τὸ μέγεθος τοῦ πόθου καὶ τοῦ πένθους τοῦ ἐπιθυμοῦντος τοῦτο. Παρὰ δὲ Ξενοφῶντι τῷ Ἐφεσίῳ (Γ, 38) ὁ ἀνὴρ κατέθετο τὴν Ἀνθειαν εἰς τι οἶκημα ἢ τάφον,

«πολλήν ἐσθῆτα καὶ κόσμον ἄλλον ἐπικαύσας». Καὶ καίονται μὲν πραγματικῶς ταῦτα, ἀλλ' ἐπικαίονται ἐπὶ τῇ θανούσῃ, ὅπερ οὐδαμῶς ἐμποδίζει τὴν κατόρυξιν αὐτῆς καὶ μάλιστα ἀκεραίας καὶ ἐπιζώσης ἐν τῷ τάφῳ. Καὶ ἐὰν ἐν τοῖς μνησθεῖσιν ὀμηρικοῖς χωρίοις ἢ σορὸς καὶ ἡ λάρναξ ἀμφισβητῶνται ὡς γνήσιαι σοροὶ καὶ λάρνακες πρὸς ταφὴν ἦτοί σαρκοφάγοι, ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ἐκλείπει πᾶς δισταγμὸς συνεπεία ἀποσπάσματος τινος τοῦ Φερεκράτους παρὰ Πολυδεύκει (I', 150)· «ἢ μὴν σὺ σαυτὸν μακαριεῖς, ὦ τᾶν, ὅταν οὗτοί σε κατορύττωσιν. — Οὐ δῆτ' ἀλλ' ἐγὼ τούτους πρότερον, οὗτοι δὲ μακαριοῦσί με· καίτοι πόθεν ληνοὺς τοσαύτας λήψομαι; Διὸ καὶ ὅταν παρ' Ἀριστοφάνει ἡ Λυσιστράτη (600) λέγῃ πρὸς τὸν σοροδαίμονα πρόβουλον, «σορὸν ὠνήσει», ἐνταῦθα προφανῶς ἐννοητέον ἀληθῆ σαρκοφάγον καὶ πραγματικὴν κατόρυξιν. Γνησίαν δὲ ταφὴν ἐννοεῖ καὶ ὁ Εὐριπίδης (Ίκετ. 531), ἐνθα λέγεται· «εἶσατ' ἤδη γῆ καλυφθῆναι νεκρούς· ὅθεν δ' ἕκαστον ἐς τὸ σῶμα· ἀφίκετο, ἐνταῦθ' ἀπῆλθε, πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα, τὸ σῶμα δ' ἐς γῆν». Ὡσαύτως καὶ παρὰ Πλάτωνι (Νομ. ΙΒ', 985)· «θήκας δ' εἶναι τῶν χωρίων ὅποσα μὲν ἐργάσιμα μηδαμοῦ, μήτε τι μέγα μήτε τι σμικρὸν μνημα, ἃ δὲ ἡ χώρα πρὸς τοῦτ' αὐτὸ μόνον φύσιν ἔχει, τὰ τῶν τετελευτηκότων σώματα μάλιστα ἀλυπῆτως τοῖς ζῶσι δεχομένη κρύπτειν, ταῦτα ἐκπληροῦν».

§ 7. Ὅτι δὲ καὶ ἐν λίαν πρωῒμοις χρόνοις ἦν σύνθηδες τὸ κατορύττειν ἢ θάπτειν, τοῦτο ἐξάγεται ἐκ τῶν παρ' αὐτοῖς τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι διηγήσεων περὶ ἀνοιχθέντων τάφων. Ἐν τῇ περὶ ἀνακομιδῆς τῶν ὀστέων τοῦ Θησέως παραδόσει, ἅπερ συνεπεία χρησιμοῦ τῆς Πυθίας ἀνεκομίσθησαν ἐκ Σκύρου εἰς Ἀθήνας, λέγεται παρὰ Πλούταρχῳ (Θησ. 36)· «εὐρέθη δὲ θήκη τε μεγάλου σώματος αἰχμῆ τε παρακειμένη χαλκῇ καὶ ξίφος.» Τοῦτο ὁμως δύναται ἀποδειξαι μόνον ὅτι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους προϋποτίθετο ταφὴ καὶ κατόρυξις, καὶ οὐδὲν οὐδαμῶς παράδοξον ἢ ἀήθες εὐρισκὸν ἐν αὐτῇ οἱ ἄνθρωποι. Ἡ ἐξόρυξις αὕτη ἐγένετο ἐπὶ Κίμωνος κατὰ τὸν αὐτὸν Πλούταρχον (Κιμ. 8)· «πυνθανόμενος τὸν παλαιὸν Θησέα τὸν Αἰγέως φυγόντα μὲν ἐξ Ἀθη-

νῶν εἰς Σκυρον, αὐτοῦ δ' ἀποθανόντα δόλῳ διὰ φόβον ὑπὸ Λυκομήδους τοῦ βασιλέως, ἐσπούδασε τὸν τάφον ἀνευρεῖν· καὶ γὰρ ἦν χρησμός Ἀθηναίους, τὰ Θησέως λείψανα κελεύων ἀνακομίζειν εἰς ἄστυ καὶ τιμᾶν ὡς ἥρωα πρεπόντως· ἀλλ' ἠγνόουν, ὅπου κεῖται, Σκυρίων οὐχ ὁμολογούντων οὐδ' ἐώντων ἀναζητεῖν· τότε δὴ πολλῇ φιλοτιμίᾳ τοῦ σθηκοῦ μόγις ἐξευρεθέντος, ἐνθήμενος ὁ Κίμων εἰς τὴν αὐτοῦ τρίτην τὰ ὄστᾶ καὶ τᾶλλα κοσμήσας μεγαλοπρεπῶς, κατήγαγεν εἰς τὴν αὐτοῦ δι' ἐτῶν σχεδὸν ὀκτακοσίων». Ἀλλ' ἐὰν ἴσως δυσκόλως πιθανολογῆται εἰδήσις περὶ τόσον ἀπωτάτης ἀρχαιότητος, μετὰ πλήρους βεβαιότητος μαρτυρεῖ τούτο τὸ ἔθος ἢ μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Μεγαρέων περὶ κατοχῆς τῆς Σαλαμίνος ἔρις, ἐν ἣ ὁ διάφορος τρόπος τῆς ταφῆς ἐκρίθη κυριώτατον ἐπιχείρημα ὑπὲρ τοῦ οἰκείου ἰσχυρισμοῦ καὶ τῆς ἀντιποιήσεως αὐτῆς, καθ' ἣ διηγεῖται ὁ Πλούταρχος (Σόλ 10)· «ἔτι δὲ μᾶλλον ἐξελέγξαι τοὺς Μεγαρέας βουλόμενον ἰσχυρίσασθαι περὶ τῶν νεκρῶν ὡς οὐχ ὄν τρόπον ἐκεῖνοι θάπτουσι κεκηδευμένων, ἀλλ' ὄν αὐτοί· θάπτουσι δὲ Μεγαρεῖς πρὸς ἕω τοὺς νεκροὺς στρέφοντες, Ἀθηναῖοι δὲ πρὸς ἐσπέραν· Ἡρέας δὲ ὁ Μεγαρεὺς ἐνιστάμενος λέγει καὶ Μεγαρέας πρὸς ἐσπέραν τετραμμένα τὰ σώματα τῶν νεκρῶν τιθέναι». Συμφώνως τούτοις λέγει καὶ Αἰλιανὸς (Π. Ἰστ. Ε', 14) περὶ ἀττικῆς ταφῆς· «νόμος καὶ οὗτος ἀττικός· ὃς ἂν ἀτάφῳ περιτύχη σώματι, πάντως ἐπιβάλλειν αὐτῷ γῆν· θάπτειν δὲ πρὸς δυσμὰς βλέποντας»· καὶ περὶ Σόλωνος, ἐξελέγξαντος τοὺς Μεγαρεῖς (αὐτ. Ζ', 19)· «ἐκράτησε δὲ καὶ τοῖς λόγοις αὐτῶν οὐ λόγων δεινότητι, ἀλλὰ δι' αὐτῶν τῶν ἐλέγχων τὸ πλεον ἐνεγκάμενος· ἀρχαίας γὰρ θήκας ἀνοίξας, ἀπέδειξε πάντας Ἀθηναίους πρὸς δύσιν κειμένους κατὰ τὸ πάτριον αὐτοῖς ἔθος· τοὺς δὲ Μεγαρεῖς εἰκῆ τε καὶ ὡς ἔτυχε τεθαμμένους». Ἐὰν δὲ Διογένης ὁ Λαέρτιος (Α, 48), ἀντιστρέφῃ τὸ ἔθος, λέγων ὅτι, ἀνασκάψας τοὺς τάφους ἔδειξε τοὺς νεκροὺς πρὸς ἀνατολὰς τετραμμένους, ὡς ἦν ἔθος θάπτειν Ἀθηναίους» οὔτε τότε μετεβλήθη τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐξελέγξεως, οὔτε νῦν ἀναίρεται τὸ ἔθος τῆς ταφῆς. Πρὸς τούτοις ὁ Πausanias (Β', 7, 3) λέγει ῥητῶς περὶ τῆς ταφῆς τῶν Σικυωνίων· αὐτοὶ δὲ Σικυώ-

νοιοι τὰ πολλὰ εἰκοῖτι τρόπῳ θάπτουσι· τὸ μὲν σῶμα γῆ κρύπτουσι» κτλ. Ἀλλὰ καὶ ἐν Σπάρτῃ ἐπεκράτει τὸ ἔθος τῆς ταφῆς κατὰ Πλούταρχον (Λυχ. 27) πρὸς τοῦτο συμφωνεῖ καὶ ὁ Θουκυδίδης (Α, 134), λέγων περὶ τοῦ νεκροῦ τοῦ Πausανίου· «ἔπειτα ἔδοξε πλησίον που κατορύξαι· ὁ δὲ θεὸς ὁ ἐν Δελφοῖς τὸν τε τάφον ὕστερον ἔχρησε τοῖς Λακεδαιμονίοις μετενεγκεῖν οὐπὲρ ἀπέθανε, καὶ νῦν κεῖται ἐν τῷ προτεμενίσματι. ὁ γραφῆ στήλαι δηλοῦσιν». Ἀλλὰ συμφωνεῖ ἄρα γε μετὰ τοῦ Θουκυδίδου περὶ τοῦ τόπου τῆς ἀρχικῆς ταφῆς καὶ Κορνήλιος ὁ Νέπων, ἐνθα λέγει, «καὶ ἐτάφη μακρὰν τοῦ τόπου, ἐνθα ἀπέθανεν *) ἐὰν ὁ Θουκυδίδης ἐννοῇ πλησίον που τοῦ Καιάδα, οὐπὲρ τοὺς κακούργους ἐνέβαλλον; ἐκτὸς ἐὰν ὁ Ῥωμαῖος ἱστορικὸς ἐννοῇ τὴν μετὰ τὴν ἀνακομιδὴν δευτέραν καὶ ὀριστικὴν ταφὴν, τὴν ἐν τῷ προτεμενίσματι;

§ 8. Ἐξ αὐτῶν λοιπὸν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων δύναται ἀποδειχθῆναι ὅτι ἀμφότερα, τό τε καίειν καὶ τὸ θάπτειν, ὑφίσταντο παραλλήλως, καὶ ὅτι οὐδαμῶς ἀνήκει ἀποκλειστικῶς τὸ ἐν ἢ τὸ ἕτερον ἔθος εἰς δεδομένην τινα χρόνου περίοδον, πολλῶν δὲ ἦττον ὅτι ἡ καθύπερξ ἰδίως ἐπεκράτει παρ' Ἑλλησιν ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλα ἔθνη κατὰ τὸ πολὺκροτον Λουκιάνειον χωρίον (π. πενθ. 21, ἐὰν δὲ ἀληθῶς ὁ Λουκιανὸς συνέγραψε τὸ συγγραμμάτιον τοῦτο)· διελόμενοι κατὰ ἔθνη τὰς ταφὰς ὁ μὲν Ἕλλησιν ἔκαυσεν, ὁ δὲ Πέρσης ἔθαψεν, ὁ δὲ Ἰνδοὺς ὑάλῳ περιχρίει, ὁ δὲ Σκύθης κατεσθίει, ταριχεύει δὲ ὁ Αἰγύπτιος». Ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς χρόνους τοῦ Λουκιανοῦ τοῦ δισχυρισσαμένου ὅτι ὁ Ἕλλησιν καίει τὴν σύνθητες καὶ τὸ θάπτειν, ἀφ' οὗ αὐτὸς οὗτος πολλαχῶς μνημονεύει τῆς σοροῦ, ἥτις ἐκπληκτέα οὐχὶ ἐπὶ φερέτρου ἢ νεκρικῆς κλίνης, ἀλλ' ἐπὶ κατορυττομένης θήκης ἢ σαρκοφάγου. Ἐντεῦθεν παρὰ τῷ αὐτῷ (Ἑρμ. 78) ἡ παροιμιώδης ἔκφρασις «τὸν ἕτερον πόδα ἐν τῇ σορῷ ἔχειν» καὶ (Νεκρ. Διαλ. Γ', 3) ὁ Πλούτων εἰσάγεται λέγων γενικῶς πρὸς τοὺς κληροθήρας· «τοιγαροῦν γέλωτα ὀφλισκάνετε πρὸς ἐκείνων κατορυττο-

*) «Et procul ab eo loco, quo erat mortuus, in fossus est».

μενοι» καὶ μερικῶς τὸν συνδιαλεγόμενον Τερψίωνα εἰσάγει λέγοντα περὶ τοῦ θηράματος ὅτι «ἔγωγε ὅσον αὐτίκα οἰόμενος ἐπιθήσειν αὐτὸν τῆς σοροῦ ἐπεμπον πολλά». Τὸ αὐτὸ δεικνύουσι καὶ αἱ ἐκφράσεις σοροδαίμων καὶ αἱ παραπλήσια ἐπὶ τῶν βαθυγέρων καὶ ὑποψήφιων τοῦ θανάτου. Ἐνταῦθα ἀνακτέαι καὶ αἱ παρ' Ἀκπουλητῶν μαρτυρίαι ὡς ἀνήκουσαι εἰς τὸ ἐλληνικὸν πρωτότυπον· ἐν μίᾳ τούτων λέγει· «βλέπομεν μνημεῖόν τι κείμενον μακρὰν τῆς ὁδοῦ ἐν ἀνακεχωρηκότητι καὶ παραδύστῳ τόπῳ· ἐκεῖ ἀνοίγομεν σοροὺς ἡμικεκαλυμμένας ὑπὸ τερηδόνης καὶ πίνου, ἐν αἷς ἐνώκουν κεκονιαμένοι καὶ ἤδη τετεφρωμένοι νεκροί»*)· εἶτα ἐν ἄλλῃ· «βαδίζουσιν εὐθὺς μετὰ μεγάλης σπουδῆς πρὸς ἐκεῖνο τὸ μνήμα, ἐνθα ἔκειτο κατατεθειμένον τὸ σῶμα τοῦ παιδὸς — ἰδοὺ ὁ πατήρ μετακινήσας ἰδίαις χερσὶ τὸ πῶμα τῆς σοροῦ — βλέπει τὸν υἱόν»**). Πειστικωτέραν δὲ τούτων μαρτυρίαν παρέχει τὸ χωρίον τοῦ Φλέγωνος (Θαυμασ. 1, ὅπερ καὶ ὁ πολὺς Götthe ἐπραγματεύσατο ἐν τῇ Μνηστῇ τῆς Κορίνθου), ἐξ οὗ ἀνήκουσιν ἐνταῦθα αἱ λέξεις· «ἀνοιχθείσης δὲ ὑφ' ἡμῶν τῆς καμάρας, εἰς ἣν πάντες οἱ οἰκετοὶ μεταλλάσσοντες ἐτίθεντο, ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων κλινῶν ἐράνη τὰ σώματα κείμενα, τῶν δὲ παλαιότερον τετελευτηκότων τὰ ὀστέα». Ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς τούτων τῶν εἰδήσεων τὸ γεγονός τοῦ διττοῦ τρόπου τῆς ταφῆς ἀπεδείχθη ἀναμφισβητήτως διὰ τῶν ἀνασκαφῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν τάφων. Οἱ ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλλάδι νεκροθάλαμοι οἱ ἀποκαλύψαντες ἡμῖν πρῶτοι ἄφθονον πλοῦτον ἐζωγραφημένων ἀγγείων παρέσχον τὴν ἀναντίρρητον ἀπόδειξιν μεγάλης διαδόσεως τοῦ ἔθους τῆς ταφῆς· διότι ἐν τοῖς διὰ λίθων ἢ κεράμων τετειχισμένοις τάφοις εὐρέθησαν μετατεθειμένα τὰ ἄκαυστα ὀστέα ἐκείνων τῶν ἀγγείων. Ἀλλὰ τὸσον βαθέως

*) Metam. IV. 48· «monumentum quoddam conspicitur procul a via remoto et abdito loco positum; ibi capulos carie et vetustate semitectos, quis inhabitabant pulverei et jam cinerosi mortui, passim ad futurae praedae receptacula reseramus».

**) X, 12· «itur confestim magna cum festinatione ad illud sepulcrum, quo corpus pueri depositum jacebat — ecce pater suis manibus coopterculo capuli remoto — deprehendit filium».

ἦν ἐβρίζωμένη ἢ εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν καθῆσιν πίστις, ὥστε καὶ ὁ ἔμπειρος ἀρχαιοδίφης Böttiger ἐνόμισεν ὅτι ἠδύνατο γράψαι· «ὁμολογῶ εἰλικρινῶς ὅτι ἡ παράδοξος περίστασις ὅτι οἱ νεκροὶ ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς τάφοις τῆς Νώλας καὶ Καπύης εὐρίσκονται οὐχὶ κεκαυμένοι, ἀλλὰ μόνον ἐντεταμιμένοι, μοι ἔδωκε πολλάκις ἀφορμὴν πρὸς ἀμφιβολίαν, ἂν ἦσαν οὗτοι καὶ Ἕλληνες νεκροί». Ἄλλ' αὕτη ἡ πάντως ἀνυπόστατος ἀμφιβολία ἐξέλιπε διὰ παντὸς συνεπεία τῶν ἐν αὐτῇ τῇ μητροπόλει Ἑλλάδι ἀνασκαφῶν· διότι οἱ ἐνταῦθα ἀνασκαφέντες ἀναμφηρίστως ἑλληνικοὶ τάφοι παρέσχον τὴν ἀπόδειξιν τοῦ διπλοῦ ἔθους τῆς ταφῆς ὡς ἀνευρεθέντων καὶ λειψάνων κεκαυμένων σωμάτων καὶ ἀδιαφθόρων ὄστων. (Stackelberg, Die Gräber der Hellenen, Βερολ. 1837; Fiedler, Reisen, Λειψία 1840). Ὁ Ross (Inselreisen I, 67) ἀνευρεθῆκας μετὰ λειψάνων ὑπὸ στρώμα ὑδριῶν ἐκ τῶν τελευταίων ἑκατονταετηρίδων τῆς ἀρχαιότητος. Ὡστε, ἐὰν μὴ συνυπῆρχον συναμφοτέρα τὰ ἔθνη τῆς ταφῆς, ἢ προηγουμένη καθῆσις καὶ ἢ παρεπομένη ταφή τῶν ἐκ τῆς πυρᾶς ἐξαγομένων ὄστων, πιθανῶς ὁμοίως τὸ ἕτερον τῶν ἔθῶν ἦν γενικώτερον ἐν ταύτῃ ἢ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐποχῇ ἢ καὶ ἐκρίνετο εὐπρεπέστερον, ἀλλ' οὐδέποτε ἐν τῇ ἀρχαιότητι τὸ ἐν ἐξηλάθη ὑπὸ τοῦ ἑτέρου, μέχρις οὗ ἡ εὐρυτέρα διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ μικρὸν ἔθηκε τέρμα τῇ καύσει.

§ 9. Ἄλλ' εὐλόγως πιθανολογεῖται καὶ ἡ πλείων ἐπικράτησις τῆς ἐγχώσεως ἢ κατορύξεως τῶν νεκρῶν ἐν τε τῇ μητροπόλει καὶ ταῖς ἀποικίαις. Διότι μανθάνομεν ὅτι ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἀπητεῖτο καὶ ἐπεβάλλετο μετὰ μεγίστης αὐστηρότητος ἢ ὑποχρέωσις τοῦ καλύπτειν καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀγνώστους νεκροὺς τοῦλάχιστον δι' ὀλίγων δρακῶν χώματος. Ὁ Πausanias (A', 32, 4), ιστορῶν ὅτι ὑπῆρχε παράδοσις ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔθαψαν τοὺς ἐν Μαραθῶνι πεσόντας Μήδους λέγει· «ὡς πάντως ὅσιον ἀνθρώπου νεκρὸν γῆ κρύψαι», εἰ καὶ «ἐς ὄρυγμα φέροντες σφᾶς ὡς τύχοιεν ἐσέβαλον». Διὸ καὶ ὁ περιηγητὴς οὗτος οὐδένα τάφον ἠδυνήθη εὐρεῖν· «οὔτε γὰρ χῶμα οὔτε ἄλλο σημεῖον ἦν ἰδεῖν» καὶ ἄλλαχού (Θ', 32, 6) διηγεῖται περὶ Λυσάνδρου, ὅτι ἀποκτείνας Φιλοκλέα Ἀθηναῖον ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς καὶ αὐτὸν στρατηγούντα